

І.В. Біляков

Комунальна установа "Одеський зоопарк загальнодержавного значення"
Новоціпний ряд, 25, м. Одеса, 65007 Україна
e-mail: mail@zoo.ua

<https://doi.org/10.53904/1682-2374/2019-21/69>

ДИНАМІКА СТАНУ ПРИРОДНИХ ПОПУЛЯЦІЙ ЗЕМНОВОДНИХ ТА ПЛАЗУНІВ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Земноводні, плазуни, природні популяції, рідкісні види, Одеська область

ДИНАМІКА СТАНУ ПРИРОДНИХ ПОПУЛЯЦІЙ ЗЕМНОВОДНИХ ТА ПЛАЗУНІВ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ. І.В. Біляков. – Дослідження земноводних та плазунів Одеської області проводились різними науковцями та у різні роки нерегулярно. Наразі відсутня достовірна інформація щодо поширення цих груп тварин територією області. В статті розглядається динаміка стану природних популяцій земноводних та плазунів в Одеській області у період з 1987 по 2017 роки. Проведено аналіз і зроблено висновок, що у цілому стан батрахо-герпетофауни області демонструє негативні зміни.

ДИНАМИКА СОСТОЯНИЯ ПРИРОДНЫХ ПОПУЛЯЦИЙ ЗЕМНОВОДНЫХ И ПРЕСМЫКАЮЩИХСЯ В ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ. И.В. Беляков. – Исследования земноводных и пресмыкающихся Одесской области проводились различными учеными и в разные годы нерегулярно. Пока отсутствует достоверная информация о распространении этих групп животных по территории области. В статье рассматривается динамика состояния природных популяций земноводных и пресмыкающихся в Одесской области в период с 1987 по 2017 годы. Проведен анализ и сделан вывод, что в целом состояние батрахо-герпетофауны области демонстрирует негативные изменения.

DYNAMICS OF THE STATE OF NATURAL POPULATIONS OF AMPHIBIANS AND REPTILES IN THE ODESSA REGION. I.V. Belyakov. – Studies of amphibians and reptiles of the Odessa region were carried out by various scientists and in different years irregularly. There is no reliable information on the distribution of these groups of animals throughout the region at the moment. The article discusses the dynamics of the state of natural populations of amphibians and reptiles in the Odessa region in the period from 1987 to 2017. The analysis was carried out and the conclusion was drawn that, in general, the state of the batracho-herpetofauna of the region shows negative changes.

Територіальне розташування Одеської області на Півдні України, достатньо м'який клімат та наявність різноманітних біотопів обумовлює багату герпето-батрахофауну з відносно великою кількістю видів.

Дослідження земноводних та плазунів області проводились різними науковцями та у різні роки нерегулярно (Беляков, 2010; Ситник, 2010). Наразі відсутня достовірна інформація щодо поширення цих груп тварин територією області, не існує детальних мап локалізації популяцій. Серед науковців немає, навіть, загальної згоди щодо видового складу герпето-батрахофауни Одеської області. Але наявне погіршення стану природних популяцій амфібій та рептилій в останні роки, на жаль, не підлягає сумніву (Сербинова, 2003). Тому, системне дослідження цих груп тварин є конче необхідним.

Матеріали та методика досліджень

Регулярні польові дослідження проводились на території різних районів Одеської області з 1987 по 2017 роки.

При проведенні обліку земноводних та плазунів застосовувались методи підрахунку середньої частоти зустрічності, екстраполяції та, у деяких випадках, абсолютного обліку.

Задля дослідження фолідозу змій було подовжено вилов з обробкою даних та негайним їх випуском безпосередньо на місце вилову. При міченні змій застосовувався метод надрізу черевних щитків із паралельним веденням каталогу міток.

Результати досліджень та їх обговорення

Дослідження показали, що в Одеській області мешкають 22 види земноводних (три-тони гребінчастий *Triturus cristatus*, звичайний *T. Vulgaris* та дунайський *T. Dobrogicus*; кумка червоночерева *Bombina bombina*; квакша звичайна *Hyla arborea*; ропуха зелена *Bufo viridis*; часничниця звичайна *Pelobates fuscus*; жаби озерна *Rana ridibunda*, їстівна *R. esculenta*, трав'яна *R. temporaria*, прудка *R. dalmatina*, гостроморда *R. arvalis*) та 10 видів плазунів (черепаша болотна європейська *Emys orbicularis*; ящірка зелена *Lacerta viridis*, прудка *L. Agilis* і піщана *Eremias arguta*; веретінниця ламка *Anguis fragilis*; гадюка Нікольського *Vipera nikolski*; вуж водяний *Natrix tessellata* та звичайний *N. natrix*; полози сарматський *Elaphe sauromates* і жовточеревий *Hierophis caspius*). З них до Червоної книги України (2009) занесені тритон дунайський, жаба прудка, ящірка зелена, гадюка Нікольського, полози сарматський та жовточеревий.

Певна кількість видів герпето-батрахофауни хоч і зазнали значного зниження чисельності в останні роки, яке спричинено цілим комплексом факторів, тим не менш зберегли стійкість природних популяцій та є звичайними видами у регіоні. Дослідження з флуктуючої асиметрії ліпідних покривів змій за останні десятиріччя демонструють значне зростання відсоткового складу особин, які мають флуктуючу асиметрію, що вказує на погіршення стану природних популяцій цих тварин (Беляков, 2001). До таких видів належать ропуха зелена, квакша звичайна, жаба озерна, ящірка зелена, вуж водяний.

Ропуха зелена – надзвичайно пластичний вид, який здатний існувати у різних біотопах. Мешкає в Одеській області практично повсюди, включаючи території сіл та міст. Максимальна чисельність ропухи зеленої спостерігалась у 1994–1996 роках, і в окремих місцевостях могла досягати 90–110 особин на 100 м². Чисельність ропухи по всій території області повільно знижувалась, починаючи з 1997 до 2011 року, а з 2012 року зниження відбувається вже більш швидко. Але ропуха і досі населяє різноманітні біотопи по всіх районах Одеської області.

Квакша звичайна полюбляє листяні лісові масиви, чагарники, луки з високим травостоєм. Найбільша чисельність виявлена у 2000–2001 роках, і в місцях з оптимальними умовами чисельність могла досягати 150–170 особин на 100 м².

Біотопи, придатні для мешкання квакші, значно скоротилися. Окрім того, цей вид більше двох десятиліть зазнавав дуже негативного впливу масового браконьєрського вилову. Цей пресинг значно ослабнув у 2015–2016 роках. Всупереч негативним факторам, чисельність квакші хоч і значно знизилась, залишається стабільною.

Жаба озерна, хоч і залишається звичайним для регіону видом, тим не менш, за вказаний період досліджень її чисельність значно скоротилась. До кінця 1990-х років по берегах лиманів і річок чисельність даного виду могла досягати 270–300 особин на 100 м берегової лінії. У 2009–2010 роках цей показник знизився до 50–80 особин, а у 2016–2017 роках став ще нижчим і не перевищує 25–40 особин.

Ящірки прудка та зелена можуть мешкати сумісно на одній території, але в багатьох випадках їх стації не перехрещуються. Ящірка прудка може мешкати у лісових, зате-мнених біотопах, у той час, як ящірка зелена віддає перевагу відкритим сонячним місцям. З 1987 до 1994 року чисельність обох видів в Одеській області скрізь була високою та за оптимальних умов могла досягати для ящірки прудкої 1100 ос./га, для ящірки зеленої – 850–900 ос./га. Але, починаючи з 1996 року, чисельність цих видів невпинно зменшується. Так у 2008–2010 роках вона складала 150–250 та 300 ос./га відповідно. На 2017 рік чисельність вже знизилась до 45–60 ос./га для ящірки прудкої та 90–110 ос./га для ящірки зеленої. При цьому чисельність першого виду знижується швидше, ніж другого. Одною з причин цього явища є повільне витіснення одного виду іншим. Територія, на якій мешкають обидва види ящірок, значно скоротилась.

Вуж водяний розповсюджений широко в даному регіоні. Він мешкає по берегах різних водойм (виключаючи зовсім невеликі) та на морському узбережжі, живлячись морською рибою. За вказаний період досліджень водяний вуж ніколи не зустрічався далі, ніж за 350 метрів від берега водойми. До 2001 року чисельність вужа водяного була високою і досягла у оптимальних стаціях 20–25 ос./100 м². З 2002 до 2011 року чисельність виду стала

швидко знижуватись, але з 2012 року вона почала збільшуватись. Сьогодні вуж водяний в Одеській області є досить багаточисельним видом.

Чисельність тритонів гребінчастого, звичайного та дунайського, кумки червоночеревої, часничниці звичайної, жаби їстівної, черепахи болотної європейської, вужа звичайного, полозів сарматського і жовточеревого значно скоротилась, хоча й збереглися окремі осередки відносно високої щільності. Слід зауважити, що полози сарматський та жовточеревий, починаючи з 2011 року, демонструють незначне збільшення чисельності у регіоні.

Жаба трав'яна, гостроморда та прудка, ящірка піщана, веретінниця ламка, гадюка Нікольського демонструють дуже низьку чисельність і зустрічаються вкрай рідко.

Висновки

На погіршення стану природних популяцій змій Одеської області за останні десятиріччя вказує значне зростання відсотку особин, які мають флуктуючу асиметрію. У цілому стан батрахо-герпетофауни Одеської області демонструє негативні зміни. Головними причинами є руйнація біотопів, погіршення екологічних параметрів, збіднення кормової бази, кліматичні аномалії, пряме знищення з боку людини.

Банников А. Г. Определитель земноводных и пресмыкающихся фауны СССР / А. Г. Банников, И. С. Даревский, В. Г. Ищенко, А. К. Рустамов, Н. Н. Щербак. Москва : Просвещение, 1977. С. 338–340, 342–343, 345–347, 352, 360, 365, 368, 374–375, 379, 389.

Беляков И. В. Флуктуирующая асимметрия чешуйчатого покрова некоторых ужеобразных как один из критериев оценки состояния популяции. *Научные труды зоологического музея Одесского национального университета имени И.И. Мечникова*. Одесса : Астропринт, 2001. Т. 4. Материалы по изучению животного мира. С. 136–139.

Беляков И. В. Уровень экологической культуры человека как мощный фактор воздействия на герпето-батрахофауну. *Материалы Всеукраинской научной экологической конференции*. Киев, 2010. С. 220–222.

Сербинова Л. П. Влияние антропогенного пресса на состояние герпетофауны региона / Л. П. Сербинова, Л. Л. Попа. *Чтения памяти А.А. Браунера*. Одесса : Астропринт, 2003. С. 164–165.

Ситник О. И. Плотность и структура зеленой ящерицы в лесостепной зоне Украины. *Материалы Всеукраинской научной экологической конф.* Киев, 2010. С. 226.

Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. 600 с.

Рекомендує до друку
І.К. Поліщук